

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДАНИЛШЧИНА Катерина Олександрівна

УДК 372.2 (73): 007 (043.3)

**АМЕРИКАНСЬКИЙ ЧИННИК
В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
БАГАЦЬКИЙ Володимир Варламович,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
МАКАРЕНКО Євгенія Анатолівна,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри
міжнародних комунікацій та зв'язку
з громадськістю

кандидат політичних наук
ШМАЛЕНКО Юлія Іванівна,
Одеський юридичний інститут Національного
університету внутрішніх справ МВС України
доцент кафедри історії державності

Провідна установа: Інститут світової економіки та міжнародних
відносин Національної академії наук України,
відділ трансатлантичних досліджень, м. Київ.

Захист відбудеться "06" липеня 2004 р. о 13⁰⁰ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий "05" червня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Єфремі Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Невід'ємною складовою сучасного світу стала глобалізація. Ця проблема привертає дедалі пильнішу увагу дослідників багатьох галузей знань, тобто власне стала домінуючою в сучасній епістемології. Особливо актуальною вона є для України, яка намагається вирішити стратегічну мету – увійти до кола цивілізованих націй сучасності. Прорив України у всіх сферах суспільного життя можливий лише за умови чіткого визначення перспективних імперативів з урахуванням глобальних напрямків розвитку людства.

Важливою складовою процесів глобалізації став розвиток новітніх інформаційних технологій, які призвели до глобальних трансформацій у сфері комунікації. Електронна революція з її багатьма технічними новинками дуже швидко змінює світ. Одночасно із значними перевагами ці процеси спричиняють і значні ризики. Через те дотримання пріоритетів демократичного розвитку світового співтовариства, збереження і розширення прав людини, зокрема визнання життєво важливим нового права людини – права на комунікацію, повинні стати важливою передумовою вироблення публічної політики і створення відповідних законів інформаційної ери.

В цьому сенсі важливого значення набуває дослідження стану і тенденцій розвитку системи масової комунікації в Україні, її місця і ролі в європейському і світовому комунікаційному просторі. Також під впливом поширення інформації відбувається зміна ментальності, що є актуальним для посттоталітарних країн, зокрема України, і потребує детального вивчення.

Інформаційні війни, міжнародний тероризм стали породженням інформаційної глобалізації та все більше викликають тривогу і занепокоєння і потребують детального з'ясування їх можливих наслідків.

Процеси глобалізації та інформатизації суспільства безпосередньо пов'язані з питанням майбутнього світового устрою, системи міжнародних відносин, з місцем і роллю Сполучених Штатів Америки у вирішенні світових проблем. На сьогодні США – визнаний лідер у процесах глобалізації. Домінування у політичній, економічній, культурній сфері цієї країни доповнюється монополізуванням світового інформаційного простору з метою остаточного оформлення однополюсного світу. В цьому полягає сутність американського “інформаційного імперіалізму”, який став визначальним чинником новітнього світового інформаційного суспільства і отримав офіційне визнання та увійшов у світову практику як термін міжнародного права після використання його у резолюції 53/70 Генеральної Асамблеї ООН.

Для України важливість дослідження американського чинника процесу інформаційної глобалізації обумовлюється вирішенням ділеми: закріпитися у фарватері американської зовнішньої політики чи приєднатися до табору прихильників багатополосного світу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема даної дисертації має тісний зв'язок з програмами Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, які присвячені дослідженню американської зовнішньої політики, а також з планами і темами кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії. Зокрема, автор роботи бере участь у розробці теми ІСН ОНУ ім. І.І. Мечникова “Політична діяльність у демократичному суспільстві” (№ державної реєстрації 0191002015) і теми кафедри соціальних теорій ОНЮА “Трансформація українського суспільства до паритетної демократії: історичний досвід, проблеми, шляхи вирішення” (№ державної реєстрації 0103V003289).

Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні місця і ролі Сполучених Штатів Америки в процесах глобалізації, нових тенденцій прояву цих процесів, зокрема в такій її важливій складовій, як інформаційна сфера.

Реалізація даної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати літературу та джерела з різних напрямків теми, розробити основні теоретико-методологічні та методичні принципи дослідження феномену американського інформаційного імперіалізму в епоху глобалізації;
- розглянути процеси входження США в систему глобальних міжнародних відносин та висвітлити механізм формування апарату американської пропаганди та змістовне наповнення його діяльності;
- визначити особливості поширення інформації у сучасних умовах та встановити роль засобів масової інформації у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики США, з'ясувати роль новинних передач у процесі поширення інформації і розглянути нові форми і методи їх подання;
- проаналізувати основні аспекти спрямування подачі інформації (вплив на свідомість, зміна ментальності, підпорядкування політичної еліти) і оцінити ступінь сприйняття цих елементів інформатизації суспільства суб'єктами міжнародних відносин;
- дослідити особливості американської культурної експансії на сучасному етапі, розглянути форми і методи її поширення, встановити рівень протидії цьому явищу у провідних європейських країнах;
- визначити принципи прогнозування можливих наслідків інформаційного домінування США в системі глобальних міжнародних

відносин і його вплив на формування світового порядку XXI століття та змодельовати варіанти участі України у процесах глобалізації та формуванні сучасної системи міжнародних відносин.

Об'єктом даного дослідження є процеси глобалізації, аналіз інформаційного сегменту цього явища, який є одним з визначальних у розвитку означених процесів і виступає в ролі базової ознаки.

Предметом дослідження стали різні аспекти прояву американської інформаційної експансії, метою якої є забезпечення ідеологічного панування в світі.

Методи дослідження. На різних етапах дослідження були використані загальнонаукові, загально-логічні та спеціальні методи досліджень, зокрема структурно - функціональний аналіз системи багатополюсного світу, порівняльний аналіз теорії балансу сил (Г.Кіссінджер) і теорії однополюсного світу (З.Бжезинський, С.Хантінгтон). Соціологічні методи застосовувалися для вторинного аналізу статистичної інформації США. За допомогою контент-аналізу були вивчені, оброблені та систематизовані дані по рекламній продукції США, на основі отриманих результатів виділені особливості впливу цієї продукції на реципієнтів. Емпіричний матеріал в роботі органічно поєднувався з використанням методу структуралізму, що дало можливість простежити, як зміна старих політичних, економічних та ідеологічних структур впливає на свідомість еліти і мас.

Характер роботи і поставлені завдання визначили потребу застосування системного підходу до комплексного аналізу окремих, вузлових аспектів дослідження, що дає змогу об'ємніше вивчити власне функціональний стан та особливості впливу США на процес інформаційної глобалізації.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в комплексному аналізі американського чинника в процесі інформаційної глобалізації.

Вперше у вітчизняній науковій практиці в такому обсязі досліджується проблема впливу американської інформаційної експансії на світові глобалізаційні процеси та робиться спроба формалізації ідеї визначальності інформації в сучасних глобальних процесах, яка доводить, що важливою складовою процесів глобалізації став розвиток новітніх інформаційних технологій, які в свою чергу призвели до глобальних трансформацій в сфері комунікації.

Дістала подальшого розвитку теза про те, що добування, змістове наповнення, поширення інформації є базовими ознаками інформаційного суспільства, яке визначає характер сучасної епохи.

Уточнено поняття “інформаційного імперіалізму”, який має свої витоки в класичному імперіалізмі, що базується на економічній і політичній невпевненості людей, їх прагненні до влади та на ідеологічних чинниках. Але під час “холодної війни” неможливо ведення воєн в класичному

розумінні, тому імперіалізм трансформувався в “інформаційний”, а в умовах однополюсного світу набув суттєвого доповнення як “американський інформаційний імперіалізм”.

На основі цивілізаційного системного методу (цілісний погляд на об'єкт дослідження) досліджено політику США ХХ ст. і показано, що відмова від доктрини ізоляціонізму і активне входження в систему міжнародних відносин за умов економічного домінування у світі, сприяло відкритості американського суспільства до нових цивілізаційних викликів, забезпечило США провідні позиції у процесах глобалізації, що надає переваги у використанні повною мірою позитивних рис цих процесів і займати передові рубежі у подальшому їх розвитку.

З нових позицій в роботі доведена залежність між одноосібним пануванням США в сучасній системі міжнародних відносин і контролем цієї країни над всіма складовими світових інформаційних потоків та досліджено новий ефект цього явища у світі, який полягає в інформаційному домінуванні США, що завершує і доповнює економічну і політичну зверхність, без яких в епоху глобалізації неможливо закріпити і зберегти статус єдиного світового лідера.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення і висновки дисертації дають можливість глибше з'ясувати нові тенденції у процесах глобалізації та формуванні інформаційного суспільства, дати наукову оцінку процесам і тенденціям, і на цій основі виробити конкретні рекомендації щодо використання матеріалу дисертації при прийнятті державних рішень у внутрішній і зовнішній політиці та при розробці стратегії інформаційної безпеки України. У науково-дослідній сфері головні ідеї та відправні положення можуть стати основою для подальшої роботи над проблемами глобалізації та інформаційного суспільства, а теоретичні висновки та аналітичні оцінки можуть бути впроваджені у спеціальних курсах та програмах вищих навчальних закладів, стануть у нагоді для створення підручників, навчальних посібників.

Апробація результатів дослідження здійснена в доповідях та виступах на міжнародних, українських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції “Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства” (Одеса, 2002); науково-практичній конференції “Мовна екологія як чинник гармонійного розвитку суспільства” (Одеса, 2002); VII Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і освіта 2004” (Дніпропетровськ, 2004).

Результати дисертаційного дослідження викладені у шести наукових публікаціях, три з яких опубліковані у фахових виданнях відповідно до переліку, затвердженого ВАК України.

Структуру дисертації складають вступ, чотири розділи, що включають одинадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг дисертації 175 сторінок. Список використаних джерел становить 16 сторінок (201 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Перший розділ “Теоретичні аспекти дослідження інформаційної глобалізації” виділено з метою розкриття методологічної основи дослідження та детального аналізу політичної думки з даної проблематики.

В підрозділі 1.1 „*Компаративний аналіз політичної думки часів „холодної війни”*” автор здійснює аналіз теоретичних розробок в основному американських і радянських дослідників періоду “холодної війни”. Причому, що стосується американських авторів, то їхні праці відзначалися більшою критичністю, тому деякі з них було видано в колишньому СРСР. Праці радянських авторів цінні передусім фактичним матеріалом, тому що їх висновки базувалися на класовому підході, що порушувало об’єктивність наукової логіки.

Американські вчені вже тоді акцентували увагу на можливостях впливу на світову спільноту психологічними засобами. Так, було видано працю американського фахівця з питань “психологічної війни” П.Лайнбарджера, який прагнув узагальнити досвід, накопичений у цій сфері для того, щоб визначити характер і напрямки, форми і методи пропагандистської діяльності у майбутньому.

Праця Дж.У. Фулбрайта присвячена аналізу американської зовнішньої політики за XIX-XX ст., в якій він особливо критично оцінює зовнішньополітичні акції Вашингтону післявоєнного періоду. У 1980 р. в СРСР було видано праці Г. Шіллера, де розглядаються основні аспекти впливу засобів масової інформації на масову свідомість, вводиться в обіг термін “інформаційний” та “електронний” імперіалізм.

Радянські автори також присвятили велику кількість досліджень такому явищу як “психологічна війна”. Однією з перших побачила світ праця Г.Новочильського, згодом з’явився збірник статей польських міжнародників “Психологічна війна”. Та найбільш ґрунтовну працю з даної проблеми видав Д.А. Волкогонов, де розглядаються сутність, цілі і засоби психологічної війни, розповідається про центри, апарат, органи країн НАТО, і передусім США, створені для ведення психологічної війни. Роль західних засобів масової інформації в час “комунікаційного вибуху” початку 70-х років знайшли своє відображення у працях С.І. Беглова. Б.Г. Баннов і Г.Н. Вачнадзе ставили за мету розпізнати прийоми і методи пропаганди

проти СРСР з боку таких центрів американської пропаганди як Рада національної безпеки, Інформаційне агентство США (ЮСІА), Управління з міжнародних зв'язків та ін.

У середині 80-х рр. відбувається деяке зміщення акцентів, предметом дослідження стає “інформаційне суспільство”. Зокрема в працях Ю.Б.Кашлева розглядаються питання інформатизації суспільства, а праці М.І.Скуленка присвячені розгляду взаємозв'язків та взаємовпливів пропаганди та журналістики.

В підрозділі 1.2 *„Концептуальні засади американського чинника інформаційної глобалізації”* розглядаються дослідження вчених 90-х рр. ХХ ст. і початку ХХІ ст., для яких предметом вивчення стали процеси глобалізації, їх інформаційна складова.

Праці З. Бжезинського, Г. Кіссінджера, С. Хантінгтона, П. Д'Аньєрі носять загальний характер і присвячені, в основному, аналізу зовнішньої політики США та геополітичної ситуації в сучасному світі.

Вплив комунікаційних технологій на політичні системи, економіку, на прийняття і виконання людьми рішень вивчають у своїх працях Л. Гроссман, Н.Мур і Дж. Стіл, Д. Гомперт, Г. Суссман і С. Роселл.

Процеси глобалізації, їх значимість для України знайшли відображення в публікаціях цілого ряду українських авторів. Серед них вирізняються роботи Б.О.Парахонського, В.Г.Андрійчука, С. Біляцького, В.Олефіра, Є.Тихомирової, В.К. Гури, С. Пролєєва, В. Котигоренка. Підтверджує значимість цих процесів і діяльність Міжнародної літньої філософської школи “Глобальні трансформації сучасного світу”.

Наступну численну групу джерел становлять роботи присвячені проблемам світових інформаційних потоків і аналізу ролі США у здійсненні світової інформаційної політики. Найбільш плідно в Україні в цьому напрямку працює О.В.Зернецька. У своїх дослідженнях вона розглядає революційні зміни у сфері масової комунікації, визначає місце і роль новин, новинних передач в інформаційних потоках та аналізує складові елементів цих потоків, загалом складові елементи міжнародного інформаційного потоку. В царині комунікаційної політики працюють й інші науковці України: Є.А.Макаренко, А.І. Наджос, І. Немчинов, О.Литвиненко, В. Парфенюк, Н.П.Кравченко та ін.

З кожним роком з'являється все більше публікацій присвячених сучасним інформаційним війнам. Методологічну основу щодо розуміння суті цього явища заклали публікації М.О. Попова та А.Г. Лук'янця, В.О. Фоміна та А.О. Рося. Спробу всебічного аналізу інформаційних воєн здійснив Г.Г. Почепцов. Також над цією проблемою працюють С.В. Сьомін, І.І. Лікаренко, В. Роговець, М. Ожеван.

Проблеми культурного імперіалізму у світі й в Україні, питання постмодернізму розглядають у своїх працях Л.І. Кормич та В.В.Багацький.

Документальні джерела, такі як матеріали ООН, ЮНЕСКО, уряду США, мемуари історичних і політичних діячів та дипломатів використовувались для аргументації і підтвердження конкретних положень та висновків.

Другий розділ “Інформаційна глобалізація як складова світових глобалізаційних процесів” включає три підрозділи.

В підрозділі 2.1 „Інформаційна парадигма сучасної глобалізації” зроблено загальний аналіз процесів глобалізації, акцентовано увагу як на позитивних, так і негативних факторах процесів глобалізації. Так, до позитивних належать такі фактори як розвиток економічного співробітництва, освіти, науки, поширення знань, обмін інформації, а до негативних – економічні ризики багатьох країн пов’язані з безробіттям, банкрутством підприємств. В культурній сфері – це космополітизація культури, домінування утилітарних цінностей. Домінування негативних сторін глобалізації викликає спротив її поширенню, породжує таке явище як антиглобалізм.

Поки що позитивними наслідками глобалізації користуються в основному розвинені країни і в першу чергу США, які в умовах однополюсного світу стали, за висловом З. Бжезинського, першою глобальною державою. Концепції американських політологів (З. Бжезинський, С. Хантінгтон, Е. Латтвак та ін.) свідчать про те, що США прагнуть зберегти і закріпити таке становище. Політична думка інших країн (КНР, Росія, Україна) прагне довести перспективність концепції багатополосного світу, до якої схиляється Г.Кіссінджер.

Сполучені Штати стали однією з перших країн, яка здійснила перехід до інформаційного суспільства. У цій країні зрозуміли, що забезпечити провідне становище у світі можливо лише за умови оперативного, своєчасного і правильно організованого забезпечення інформацією. Інформаційна сфера у цій державі стала визначальним фактором у досягненні геополітичних переваг. Тому наприкінці ХХ ст. США своє світове лідерство у економічній, політичній, військовій сферах доповнили повномасштабним пануванням у галузі інформації.

В підрозділі 2.2 „Стратегічні виміри інформаційних технологій США” зроблено аналіз розвитку інформаційних технологій, які стали пріоритетом у діяльності військово-політичного керівництва США.

Основу інформаційних технологій часів інформаційного суспільства становить новий вид – метатехнології. Особливістю цього виду є те, що суспільство яке лише споживає їх, автоматично втрачає можливість конкурувати із суспільствами - виробниками цих технологій. Наступні

революційні зміни в розвитку інформаційних технологій пов'язані з еволюцією інформаційних супермагістралей, які на основі інформаційної інфраструктури покликані постачати велику кількість інформації її споживачам, озброєним ПК, надавати комунікаційні та інформаційні послуги.

Така передача інформації не є простий механічний процес, тому що метатехнології є технологіями впливу на масову свідомість. Засобом масової інформації тут відводиться найголовніша роль, бо саме вони забезпечують рух інформаційних потоків. Але інформаційний потік стає ефективним лише тоді, коли забезпечено дієвість всіх його стадій, а саме виробництво і поширення повідомлень, які з'єднуються комунікаційним хардвером (супутники, ретрансляційні станції тощо) і софтвером (змістовне наповнення програм). США забезпечили дієвість всіх вказаних компонентів, чим і пояснюється їх провідна роль у міжнародних інформаційних потоках. У цій країні склалася своєрідна інформаційно-промислова лобіююча група, яка здійснює інформаційну підтримку реалізації зовнішньополітичного курсу США провідними американськими ЗМІ. За приклад можна взяти газету "Нью-Йорк таймс", яка має репутацію найбільш впливового та інформованого органу правлячих кіл країни.

Та найбільшого значення у процесі поширення міжнародної інформації відіграють глобальні телевізійні агентства новин, що породжує нечувану концентрацію в сфері провайдерів міжнародних теленовин. Так, частка США в усіх інформаційних потоках складає біля 60 %.

Підрозділ 2.3 „*Специфіка глобального інформаційного протистояння*” доводить, що інформаційні технології не могли не вплинути на таку сферу міжнародних відносин як інформаційне протистояння, створивши якісно новий рівень ведення інформаційних воєн. Щодо визначення цього поняття серед дослідників немає єдиної точки зору, про що свідчить дискусія між українськими фахівцями з цього питання М.О.Поповим та А.Г.Лук'янцем, з одного боку, і В.О.Фомініним та А.О.Рось , - з іншого.

Першим, хто вжив цей термін і висунув основні його концептуальні положення ще у 1976 р., вважається американський вчений Т.Рона. Збройні сили США на сьогодні володіють найбільш значними засобами щодо ведення інформаційної війни, які включають, в першу чергу, розгалужену мережу органів і апарату психологічної війни. У США понад сто наукових інститутів і центрів проводять фундаментальні дослідження у галузі психофізичних явищ, біополя і їх прикладного використання, в тому числі і воєнного.

Поширення інформаційних воєн пояснюється неможливістю в сучасних умовах ведення фронтальних агресивних бойових дій, застосування зброї

масового ураження. Тому інформаційні війни забезпечують досягнення політичних цілей завдяки проведенню глобальних (стратегічних) психологічних операцій з метою формування позитивного ставлення міжнародної спільноти до таких дій, завдяки здійсненню психологічної обробки регіону конфлікту, якій піддаються військовослужбовці і населення. Психологічній обробці піддаються і власні війська з метою підняття бойового духу, а також формування у них образу визволителів, носіїв демократичних цінностей тощо. Інформаційні війни в повній мірі були використані США та НАТО під час військових операцій в Югославії та Іраку.

Розділ третій “Основні етапи американізації інформаційного суспільства” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *„Витоки американізації світового інформаційного простору”* розглядається зовнішня та внутрішня політика США XIX-першої половини XX століть, основні напрями якої допомагають зрозуміти прагнення цієї держави до світової гегемонії.

У XIX ст. США майже не втручалися в європейську політику, прагнучи при цьому бути зразком демократії й прогресу, не нав'язуючи при цьому іншим своєї волі. У першій половині XX ст. в США точилася внутрішня боротьба між прихильниками політики ізоляціонізму й експансіонізму. В цей період Сполучені Штати впливали на закордонні країни майже винятково. Першою підтриманою урядом спробою створення органу, покликаного займатися поширенням американських ідей за кордоном, було утворення в період першої світової війни Комітету громадської інформації, завданням якого було доносити до кожного куточка цивілізованого світу “безкорисливу” мету Америки. Але подальшого розвитку цей орган не отримав.

Переломним моментом в цьому плані стала Друга світова війна, під час якої США відмовились як від політики нейтралітету, так і від політики ізоляціонізму. В інформаційній сфері це означало створення цілого ряду органів, в першу чергу Управління військової інформації, покликаних здійснювати зовнішньополітичну урядову пропаганду США. Після закінчення війни цей процес значно прискорився, його основною метою стає спроба створення Pax americana, тобто світу за американським зразком, де б американська зверхність була незаперечною.

У підрозділі 3.2 *„Особливості інформаційного процесу новосного періоду”* зазначено, що “холодна війна” в наступні сорок років стала визначальним чинником міжнародних відносин. За своєю сутністю “холодна війна” була в першу чергу пропагандистською або психологічною війною. Вона велася двома тогочасними світовими лідерами – США і СРСР. Що

стосується США, то вони прагнули нав'язати західноєвропейським країнам свою ідеологію, свій спосіб життя і не допустити відповідних радянських впливів. Чи не найголовніша роль тут відводилась масовій культурі, науці й освіті. Вимога “свободи інформації” або “вільної комунікації” стала важливою складовою інформаційного процесу повоєнного періоду. Закон Сміта-Мундта офіційно визначив політику США у сфері обміну інформацією й освітою. Дієвість такої політики засвідчило рішення ЮНЕСКО у квітні 1948 р. про “вільний потік інформації”. Матеріальною підтримкою такої політики став “план Маршалла”.

Підрозділ 3.3 „*Вплив політики США на інформаційне суспільство у добу “холодної війни”*” висвітлює конкретні кроки США щодо впливу на світову спільноту в галузі інформації під час протистояння з СРСР.

У 1953 р. створення Інформаційного агентства Сполучених Штатів (ЮСІА) започаткувало цілу епоху американської пропаганди. ЮСІА стало центральним відомством зовнішньополітичної пропаганди, що діяло на всі регіони світу, в самих же США поширення продукції ЮСІА було заборонено. Значна концентрація сил і засобів у рамках однієї зовнішньо-пропагандистської організації дозволили американському уряду ефективно використовувати цей апарат в справі обробки світової суспільної думки. “Голос Америки” стає головним пропагандистським органом ЮСІА.

Середина 50-х років позначилась “інформаційним вибухом”, коли вперше загальне число радіоприймачів перевищило загальний тираж щоденних газет. Але в сфері міжнародного інформаційного обміну склалася крайня нерівність, коли інформаційний простір контролювали декілька розвинених країн, а провідні позиції належали США. Це дало підстави до появи у середині 70-х років терміну “інформаційний імперіалізм”.

До середини 60-х років політичний курс США визначався такими важливими принципами як обмеження зобов'язань певними країнами і кількома цілями та колективним виконанням цих цілей через ООН або спільно зі своїми союзниками. Так, США, маючи найбільшу у світі воєнну міць пішли на створення НАТО, як органу колективної оборони Європи і країн північноатлантичного регіону. Війна у В'єтнамі породила “азійську доктрину”, суть якої полягала у різкому відході від старого курсу і поклала початок політиці односторонніх дій, яка знайшла своє продовження й у 2003 році під час війни в Іраку.

Одночасно США розгорнули широкомасштабну психологічну війну, найважливішими факторами якої були глобальний характер (постійне розширення діяльності до масштабів, що охоплюють всю земну кулю), тотальність (максимальна активність), висока техніка (використання нових форм і методів пропаганди й удосконалення її технічних засобів) і світогляд

(агресивна пропаганда американської ідеології, спрямованої на ідеологічне розмивання, усунення й ослаблення протидіючих їй сил). Проте слід зазначити, що подібна психологічна війна проводилась і з боку колишнього Радянського Союзу.

Четвертий розділ “Соціально-політичні наслідки американської домінанти інформаційної глобалізації” містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 *„Вплив інформаційного чинника на міжнародну спільноту”* відстежується ускладнення соціуму у кінці ХХ ст., що призвело до трансформації механізмів соціального контролю. Інформаційні механізми соціального контролю набули статусу інформаційної влади, основу якої складає принципово новий тип світової еліти – “інформаційні номади”. Ця нова еліта є позанаціональною, вона породжена стандартизацією матеріальних та соціокультурних умов життя верхівки різних суспільств у процесі глобалізації. У сучасному світі відбувається поступовий процес злиття економічних та духовних механізмів соціального контролю. Сама економіка за таких умов стає все більш інформаційною та символічною. Вирішальну роль тут відіграють знову таки інформаційні технології, які тепер перенацілюються на суспільну й індивідуальну свідомість, тому що впливати на неї набагато ефективніше, ніж на якийсь фізичний матеріал.

Але найбільшу загрозу людству несе міжнародний тероризм, який змінив систему сучасних міжнародних відносин. Якраз використання сучасних телекомунікації продукує “терористичну свідомість”, дає можливість терористичним групам завдяки мас-медіа маніпулювати масовою свідомістю. Медіа-інформаційний тероризм став різновидом інформаційного тероризму, під яким розуміється зловживання інформаційними системами, мережами та їхніми компонентами. Так, в США руйнація інформаційної інфраструктури розглядається як рівнозначна завданню по країні ракетно-ядерного удару.

У підрозділі 4.2 *„Масова культура в контексті інформаційної глобалізації”* аналізується зв'язок між розповсюдженням масової культури та зростанням значення американського чинника в інформаційному процесі. Американська культура, яка сформувалася як національна, з другої половини ХХ ст. з допомогою масової культури має тенденцію перетворитися в наднаціональну, підпорядковуючи духовне життя народів країн світу ідейному впливу США. Це стало наслідком того, що інформаційний і культурний ринок країн світу знаходиться під контролем і потужним впливом американських інформаційних агентств, що дозволяє використовувати проникнення американської культурної продукції в якості знаряддя ідеологічного панування.

У підрозділі 4.3 *„Україна як суб'єкт та об'єкт інформаційної глобалізації”* особлива увага приділяється процесу трансформації України

стосується США, то вони прагнули нав'язати західноєвропейським країнам свою ідеологію, свій спосіб життя і не допустити відповідних радянських впливів. Чи не найголовніша роль тут відводилась масовій культурі, науці й освіті. Вимога “свободи інформації” або “вільної комунікації” стала важливою складовою інформаційного процесу повоєнного періоду. Закон Сміта-Мундта офіційно визначив політику США у сфері обміну інформацією й освітою. Дієвість такої політики засвідчило рішення ЮНЕСКО у квітні 1948 р. про “вільний потік інформації”. Матеріальною підтримкою такої політики став “план Маршалла”.

Підрозділ 3.3 „Вплив політики США на інформаційне суспільство у добу “холодної війни” висвітлює конкретні кроки США щодо впливу на світову спільноту в галузі інформації під час протистояння з СРСР.

У 1953 р. створення Інформаційного агентства Сполучених Штатів (ЮСІА) започаткувало цілу епоху американської пропаганди. ЮСІА стало центральним відомством зовнішньополітичної пропаганди, що діяло на всі регіони світу, в самих же США поширення продукції ЮСІА було заборонено. Значна концентрація сил і засобів у рамках однієї зовнішньо-пропагандистської організації дозволили американському уряду ефективно використовувати цей апарат в справі обробки світової суспільної думки. “Голос Америки” стає головним пропагандистським органом ЮСІА.

Середина 50-х років позначилась “інформаційним вибухом”, коли вперше загальне число радіоприймачів перевищило загальний тираж щоденних газет. Але в сфері міжнародного інформаційного обміну склалася крайня нерівність, коли інформаційний простір контролювали декілька розвинених країн, а провідні позиції належали США. Це дало підстави до появи у середині 70-х років терміну “інформаційний імперіалізм”.

До середини 60-х років політичний курс США визначався такими важливими принципами як обмеження зобов'язань певними країнами і кількома цілями та колективним виконанням цих цілей через ООН або спільно зі своїми союзниками. Так, США, маючи найбільшу у світі воєнну міць пішли на створення НАТО, як органу колективної оборони Європи і країн північноатлантичного регіону. Війна у В'єтнамі породила “азійську доктрину”, суть якої полягала у різкому відході від старого курсу і поклала початок політиці односторонніх дій, яка знайшла своє продовження й у 2003 році під час війни в Іраку.

Одночасно США розгорнули широкомасштабну психологічну війну, найважливішими факторами якої були глобальний характер (постійне розширення діяльності до масштабів, що охоплюють всю земну кулю), тотальність (максимальна активність), висока техніка (використання нових форм і методів пропаганди й удосконалення її технічних засобів) і світогляд

(агресивна пропаганда американської ідеології, спрямованої на ідеологічне розмивання, усунення й ослаблення протидіючих їй сил). Проте слід зазначити, що подібна психологічна війна проводилась і з боку колишнього Радянського Союзу.

Четвертий розділ “Соціально-політичні наслідки американської домінанти інформаційної глобалізації” містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 *„Вплив інформаційного чинника на міжнародну спільноту”* відстежується ускладнення соціуму у кінці ХХ ст., що призвело до трансформації механізмів соціального контролю. Інформаційні механізми соціального контролю набули статусу інформаційної влади, основу якої складає принципово новий тип світової еліти – “інформаційні номади”. Ця нова еліта є позанаціональною, вона породжена стандартизацією матеріальних та соціокультурних умов життя верхівки різних суспільств у процесі глобалізації. У сучасному світі відбувається поступовий процес злиття економічних та духовних механізмів соціального контролю. Сама економіка за таких умов стає все більш інформаційною та символічною. Вирішальну роль тут відіграють знову таки інформаційні технології, які тепер перенацілюються на суспільну й індивідуальну свідомість, тому що впливати на неї набагато ефективніше, ніж на якийсь фізичний матеріал.

Але найбільшу загрозу людству несе міжнародний тероризм, який змінив систему сучасних міжнародних відносин. Якраз використання сучасних телекомунікацій продукує “терористичну свідомість”, дає можливість терористичним групам завдяки мас-медіа маніпулювати масовою свідомістю. Медіа-інформаційний тероризм став різновидом інформаційного тероризму, під яким розуміється зловживання інформаційними системами, мережами та їхніми компонентами. Так, в США руйнація інформаційної інфраструктури розглядається як рівнозначна завданню по країні ракетно-ядерного удару.

У підрозділі 4.2 *„Масова культура в контексті інформаційної глобалізації”* аналізується зв'язок між розповсюдженням масової культури та зростанням значення американського чинника в інформаційному процесі. Американська культура, яка сформувалася як національна, з другої половини ХХ ст. з допомогою масової культури має тенденцію перетворитися в наднаціональну, підпорядковуючи духовне життя народів країн світу ідейному впливу США. Це стало наслідком того, що інформаційний і культурний ринок країн світу знаходиться під контролем і потужним впливом американських інформаційних агентств, що дозволяє використовувати проникнення американської культурної продукції в якості знаряддя ідеологічного панування.

У підрозділі 4.3 *„Україна як суб'єкт та об'єкт інформаційної глобалізації”* особлива увага приділяється процесу трансформації України

з тоталітарної держави з принципом „презумпції закритості” інформації у сучасну країну інформаційного суспільства, що стало стратегічною метою розвитку інформаційного простору української держави. Але шлях до цієї мети виявився довгим і складним. За дванадцять років державного існування інформаційна політика не була серед пріоритетів державного будівництва, що дає змогу говорити про втрату Україною власного інформаційного простору, в якому провідне місце займали іноземні виробники, вагому частку серед яких займали американські компанії. Тільки в 2000-2003 рр. ситуація трохи змінилася на краще завдяки каналам Інтер та 1+1.

Як наслідок, відкритість інформаційного простору України носить однобічний характер: з Заходу в Україну інформаційні потоки не зустрічають перешкод, а з України в інші частини світу ці потоки практично відсутні. Тому в інформаційне поле країни вільно проникають повідомлення, коментарі та ідеї, які відбивають національні інтереси інших держав та суспільств. Такий стан речей деформує цінності нашого суспільства, його політичні орієнтації, хоча привнесення інформації може збагачувати культуру і духовність, але за умови дії регулятивних й захисних механізмів, створення яких в Україні затягнулося. Ініціативу було втрачено, чим скористалися більш сильні гравці – Росія та США, а Україні залишається стати скоріше об’єктом, ніж суб’єктом інформаційної глобалізації.

У висновках представлено основні підсумки дослідження.

Геополітичні, економічні, культурні аспекти впливу американського чинника в процесі інформаційної глобалізації знайти певне висвітлення в дослідженнях українських та зарубіжних науковців. Це допомогло узагальнити матеріал та доказати, що у сучасному світі діє новий феномен – американський інформаційний імперіалізм.

На рубежі XX-XXI століть нового змістовного наповнення набуло поняття “імперіалізм”. Зберігаючи багато які свої базові ознаки, імперіалізм набув нових, серед яких найголовнішою є домагання контролю над інформаційною сферою з метою забезпечення ідеологічного панування.

Характерною прикметою часу є динамічний процес глобалізації - складного і суперечливого явища. Сьогодні відбувається перехід до аналізу позитивних процесів, що універсалізують життя людей, формують у них відчуття спільності світу, в якому вони живуть. Позитивне сприйняття глобалізації полягає в тому, щоб сприяти конституюванню всепланетної спільності і співробітництву людей заради загальної безпеки. На теоретичному рівні позитивні аспекти глобалізації ні в кого не викликають заперечень. На практичному рівні діють ще застарілі стереотипи, які виражаються у нових формах панування. Так, США прагнуть зміцнити своє гегемоністське становище у світі, передусім, за допомогою інформаційної сфери.

Американські засоби масової інформації стали активними учасниками здійснення внутрішньої і зовнішньої політики країни, вони завжди виступають на захист американських інтересів як у політичній, так і в економічній сферах. Цей чинник значною мірою вплинув на зміну новинних передач, які стали не просто джерелом інформації, а ще й здійснюють ментальний контроль над аудиторією. Подача інформації в американському вимірі це не просто інформування суспільства хоч і однобоке, це і ментальний вплив на реципієнтів. Через привнесення розважальності та інших засобів в інформаційне поле у споживача інформації з'являється роздвоєність свідомості, в результаті чого він не може відрізнити вигадку від дійсності, зрозуміти логіку і значимість подій.

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій призводить до всепроникаючого впливу інформації в усі сфери суспільного життя, що дає підстави характеризувати постіндустріальну стадію розвитку людства як інформаційну. Інформаційна сфера використовується США як важлива умова здійснення інформаційно-політичного впливу на інші країни, на ментальність інших народів, особливо їх політичних еліт. Інформатизація суспільства змінила сутність економіки, відбулася її віртуалізація, тобто одночасне співіснування в одному просторі паралельних економічних світів. Сьогодні вже не природні ресурси, а фінанси й інтелект стали провідними ресурсами економічного розвитку.

Підґрунтям американського культурного імперіалізму, з одного боку, виступає політична традиція США з її демократичними ідеалами, з іншого - інформаційна монополія цієї країни у міжнародному інформаційному просторі. В той же час США захищають власний інформаційний простір від будь-якого втручання ззовні.

Усвідомлення важливості та невідворотності існування світового інформаційного простору, де США займають чільне місце, спонукає провідні європейські країни продукувати власну інформаційну політику, згідно з національними інтересами та європейськими стандартами. Найбільших успіхів тут досягли Франція та Німеччина.

Усвідомлення того факту, що в сучасних умовах застосування ядерної зброї матиме згубні наслідки для всього людства, все частіше мова йде про невоєнні методи агресії, серед яких найчастіше вказуються "інформаційні": інформаційна війна, інформаційне протиборство та інформаційна боротьба. Це стало одним із наслідків інформаційного домінування Сполучених Штатів Америки.

Результати дослідження показали, що американський інформаційний імперіалізм став поштовхом для України і повинен стимулювати розвиток власної інформаційної інфраструктури задля виробництва національних інформаційних продуктів.

Для України надзвичайно важливим є розуміння того, що чим більшими інформаційними можливостями володітиме країна, тим вірогіднішою стає можливість досягнення стратегічних переваг у майбутній системі міжнародних відносин. У зв'язку з цим великого значення набуває потреба створення власних органів, спроможних ефективно здійснювати вплив у сфері міжнародних стосунків і в оборонній сфері за допомогою інформації. Тому вже сьогодні на шляху потоку інформації слід поставити ефективний “фільтр” у вигляді аналітичних структур, які здатні були б своєчасно виявляти інформацію, використання якої може призвести до негативних наслідків. Інформаційно-пропагандистські акції США, які присутні в українському інформаційному просторі останнім часом, демонструють заангажованість та упередженість щодо ситуації в українському суспільстві. Подібні дії з боку США призводять до формування у світовій громадськості стійких стереотипів щодо нашої держави, що негативно впливає на відносини в економічній та політичній площинах із зарубіжними партнерами. Така ситуація не може задовольняти Україну. Тому нагальною потребою є створення українських інформаційних структур, які у взаємодії з урядовими та фінансовими групами розпочали б процес просування та закріплення українських політико-економічних інтересів за межами власної країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Данилишина Е.А. Роль рекламы в контексте современного этапа процесса глобализации // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: “Юридична література”. – 2001. – Вип. 10-11. – С.702-708.
2. Данилишина Е.А. Процессы глобализации в культурном измерении // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: “Юридична література”. – 2002. – Вип. 13-14. – С.906-912.
3. Данилишина К.О. Впливи інформаційних світових потоків на пострадянське суспільство // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: „Юридична література”. – 2003. – Вип. 17. – С.257-263.
4. Данилишина Е.А. Борьба с американским информационным империализмом в странах Западной Европы: опыт для Украины (II половина XX ст.) // Вісник ОНУ. Серія Політологія – Соціологія. – Вип. 12. – 2003 – Т.3. – С.756-764.
5. Данилишина К.О. Американський культурно – інформаційний імперіалізм в Україні (на прикладі реклами) // Матеріали регіональної науково-практичної конференції „Мовна екологія як чинник гармонійного розвитку суспільства”. – Одеса, 2003. – С 94-100.

6. Данилішина К.О. Співробітництво України з європейськими країнами щодо захисту свого інформаційного простору: проблеми та перспективи. // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта 2004”. Політологія. – Дніпропетровськ, 2004. – С.24-26

АНОТАЦІЯ

Данилішина К. О. Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню процесів інформаційної глобалізації, які безпосередньо пов'язані з питаннями майбутнього устрою, системи міжнародних відносин, з містом та роллю Сполучених Штатів Америки в рішенні світових проблем. В роботі доводиться тезис про те, що сьогодні США – головний лідер як в загальному процесі глобалізації, так і процесі інформаційної глобалізації зокрема. Домінування США в політичній, економічній сферах доповнюється монополізацією інформаційного простору. Аналізую сучасні процеси інформаційної глобалізації, автор доводить, що американський чинник цих процесів є основним і досить агресивним, що викликає протидію в розвинутих країнах світового співтовариства.

Ключові слова: глобалізація, інформаційне суспільство, інформаційна глобалізація, інформаційні технології, метатехнології, інформаційний простір, інформаційний імперіалізм, засоби масової комунікації, інформаційна війна.

АННОТАЦИЯ

Данилишина Е. А. Американский фактор в процессе информационной глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

Диссертация посвящена комплексному исследованию процессов информационной глобализации, которые непосредственно связаны с вопросами будущего мирового устройства, системы международных отношений, с местом и ролью Соединенных Штатов Америки в

решении мировых проблем. В работе доказывается тезис о том, что на сегодня США – признанный лидер в процессах глобализации. Доминирование в политической, экономической, культурной сферах этой страны дополняется монополизацией мирового информационного пространства с целью окончательного оформления однополюсного мира. В этом состоит суть американского „информационного империализма”, который стал определяющим фактором новейшего информационного общества. Термин получил официальное признание и вошел в мировую практику международного права после использования его в резолюции 53/70 Генеральной Ассамблеи ООН. В диссертации обосновывается положение о том, что американский фактор стал определяющим в процессе развития современного мирового информационного общества.

В диссертации на основе общего анализа процессов глобализации делается вывод о том, что развитие информационных технологий составляет стержень информационного общества, которое, в свою очередь, определяет сущность самой глобализации. Значимость информационных технологий состоит в том, что они являются не просто механизмом передачи информации, а осуществляют влияние на массовое сознание. Средствам массовой коммуникации тут отводится главная роль, потому что именно они обеспечивают движения информационных потоков. В свою очередь информационный поток становится эффективным только тогда, когда обеспечена работа всех его стадий, а именно производство и распространение сообщений, которые соединяются коммуникационным хардвером и софтвером. США обеспечили деятельность всех указанных компонентов, чем и объясняется их ведущая роль в международных информационных потоках. Наибольшее значение в процессе распространения международной информации играют глобальные телевизионные агентства новостей, что порождает невиданную концентрацию в сфере провайдеров международных новостей. Поэтому не случайно доля США в мировых информационных потоках составляет 60%.

Информационные технологии приносят человечеству много полезного, но в тоже время создают новые проблемы, среди которых наиболее опасной является угроза, связанная с международным терроризмом, который активно использует масс-медиа для пропаганды своих взглядов и манипуляции массовым сознанием. Информационные технологии также изменили систему международных отношений, повлияв на уровень ведения информационной войны, где политические цели достигаются в результате психологической обработки противника.

Автор рассматривает основные этапы американизации информационного пространства, анализируя этапы эволюции внешней политики США, от политики изоляционизма к экспансионизму, а затем и к политике односторонних действий. Исследуя эти изменения, диссертант доказывает, что они способствовали распространению влияния США на другие страны и установлению их гегемонии в современной информационной сфере.

Аргументируются теоретические выводы и практические рекомендации относительно вхождения Украины в информационное общество, противодействия внешним, негативным проникновениям в ее информационное пространство. Все вышеперечисленное доказывает жизненную необходимость создания украинских информационных структур, которые во взаимодействии с правительственными и финансовыми группами начали бы процесс продвижения и закрепления украинских политических и экономических интересов за пределами собственной страны. В результате этого Украина будет иметь возможность стать полноправным субъектом процессов информационной глобализации.

Ключевые слова: глобализация, информационное общество, информационная глобализация, информационные технологии, метатеchnологии, информационное пространство, информационный империализм, средства массовой коммуникации, информационная война.

SUMMARY

Danilishina K. A. American factor in the process of informative globalization. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in political sciences, specialty 23.00.04 – Political problems of international systems and global development. Odessa National Law Academy, Odessa, 2004

Dissertation research is dedicated to analysis of the globalization process in the sphere of information. The role of the USA is characterized specially. Considerable attention is paid to the determination of periods of informative globalization. Different points of view on the essence of this phenomenon are discussed. Political, cultural, economical, moral results of American informative intrusion are in the center of the research. Ways, tendencies, peculiarities of this form of globalization are explained in the dissertation.

Informative globalization is interpreted as the most essential feature of the contemporary informative society. Ukraine feels its influence as well. This fact should be considered in the national informative politics.

Key words: globalization, informational society, informational globalization, informational technology, metatechnology, informational area, informational imperialism, mass media, informational war.